

Pitanje »materijalne konstitucije povesnosti« sadržaj je druge Marcuseove primedbe. Heideggerov čovek živi u zajedničkom i okolnom svetu, ukorenjenom u čoveku koji ga zbrinjava. Ali, pita se dalje Marcuse, dokle se prostire taj zajednički svet? On svoje granice ima najpre u svom povesnom položaju. Međutim, ni isti povesni položaj ne čini svet istim za sve ljude. Tu su različiti kulturni kurgovi, unutar sebe opet diferencirani, a tu su i sukobljene klase, što sve sprečava istoznačnu, istosmisleni evidenciju sveta. Odavde bi trebalo da sledi pitanje o materijalnoj osnovi povesnosti, pitanje koje Heidegger nikada nije postavio. Tu materijalnu osnovu Marcuse, shodno Marxu, shvata kao prirodnu i ekonomsku bazu društva.

Posle ovih izlaganja, Marcuse može da pristupi skiciranju zamišljene dijalektičke fenomenologije ili fenomenologije istorijskog materijalizma. Ona je shvaćena tako da se egzistencijalna fenomenologija ljudskog bića upotpunjava i precizira konkretnim analitičkim spoznajama konkretne povesne egzistencije, konkretne povesne situacije, što je rezultat dijalektičke metode. »Kada mi, s jedne strane, zahtevamo da fenomenologija ljudskog bića upotpunjava, koju je započeo Heidegger, prodre do dijalektičke konkretnosti i dovrši se u fenomenologiju konkretnog tubivstvovanja i konkretnog čina koji je svagda povesno zahtevan, onda dijalektički metod saznanja, s druge strane, mora postati fenomenološki i usvojiti konkretnost kao potpuno shvatanje svog predmeta i u drugom pravcu«. Pred kraj prvog članka u knjizi, Marcuse sažima rezultate fenomenologije i istorijskog materijalizma i ističe karakter njihove objedinjenosti, koji poprma oblik teorije revolucije: »Fenomenološka analiza je ljudsko tubivstvovanje pokazala kao povesno po njegovoj suštini, praksu je spoznala kao njegovo izvorno odnošenje – a fundirane je 'teorijskog uma' u konkretnoj povesnoj egzistenciji nije ponovo oslobodila za pogled kao slučajan fakticitet, nego kao ontološko povezništvo. Istorijski materijalizam daje konkretnu interpretaciju tih stanja stvari samo ako 'društvenom bivstvovanju' (konkretnom zajedničkom bivstvovanju-u-svetu) pride kao nosiocu povesnog kretanja, a njegovom 'načinu proizvodnje' (praksi kao zbrinjavanju okolnog sveta) ako određujućem činiocu zbivanja. Međutim, čim je jednom izvršen taj prodor od fenomenološke analize povesnosti uopšte ka njenoj konkretno-materijalnoj osnovi, on je povesni oblik mogao dobiti samo kao teorija revolucije«.

Mogućnost, opravdanost i domašaj sinteze fenomenologije i istorijskog materijalizma, koju Marcuse preduzima u svojim ranim radovima, ostaju ipak upitni. No, ono po čemu su ovi tekstovi značajniji nije samo u tome da se pomoću njih može sagledati celina Marcuseove misli, koja je tako duboko upletena u savremenost, nego da su oni, tematiziranjem povesnosti i konkretne filozofije, postavili pitanja koja još traže svoje odgovore. U tome se, između ostalog, mogu potražiti razlozi za nedvoumno pozdravljanje ovog vrednog izdavačkog poteza.

STEVA LUKIĆ: »KULTURA MEĐU NARODIMA«, BEOGRAD 1981.

Piše: Dragan Koković

Knjiga Svete Lukića »Kultura među narodima« bavi se, pre svega, interakcijom i kulturnim kontaktima. Srž knjige upravo čini problem *među – kulturne komunikacije i kulturnog identiteta*, koji pretpostavlja pluralizam kultura unutar jednog društva.

Kada se razmatraju ideje o kulturi, mogli bismo istaći da se sve definicije kreću:

- 1) od kulture kao standarda estetskog savršenstva, gde ona često dobija »svetu« funkciju;
  - 2) od danas sve pristupnije definicije kulture kao načina života, koja doduše često navodi na otpor i zbuñenost, a koja se može održati samo uz zauzimanje nove teorijske inicijative.
- Dakle, kada je u pitanju kultura, prisutno je *uže i šire* shvatanje ovog pojma. Uže shvatanje kulture seže još iz nemačke tradicije »kulturnih nauka«, dok je šire rašireno u anglosaksonskom svetu:
- da je kultura sistem,
  - da obuhvata ljudsko ponašanje,
  - da se sastoji od nekih društvenih tvorevina.

U knjizi se s pravom ističe da nije umesno, a ni korisno, razlikovati materijalne i duhovne tvorevine, a time materijalnu i duhovnu kulturu. Kultura se može posmatrati samo u »dijalektičkom kontinuitetu«. Ukoliko se ne vodi računa o ovim momentima, onda se tvorevina često odvija od pojedinca i grupe iz koje je ponikla, te ima svoju sopstvenu egzistenciju.

Treće stanovište smatra da kulturu sačinjavaju društveni običaji, norme, zakoni, sistem komunikacija, simboli. Po ovoj koncepciji, kultura bi obuhvatala potrebe, navike i kulturne institucije. Ipak, najprihvatljivija je definicija po kojoj kultura predstavlja proces humanizacije ljudske egzistencije, u okviru kojega čovek zadovoljava određene potrebe. Kultura je, dakle, stvaralački proces i to je, po Lukiću, »svedeniji okvir«.

U tom kontekstu on razlikuje tri osnovna značenja kulture:

- 1) kultura se povezuje sa svakodnevnicom i kao takva ne predstavlja »romantizam trenutka«, kako bi rekao D. Matić, već ono »življeno« i ljudsko;
- 2) masovna kultura, »ogromna mašinerija današnjice«;
- 3) kultura u vidu vrhunskog kulturnog stvaralaštva »zrači estetički i humanistički« (remek-delo, a ovaj vid kulture je najuniverzalniji i najtrajniji).

U Lukićevoj knjizi se naglašava, pre svega, *međukulturna saradnja*. Takođe se oseća tendencija i suprotstavljanje autora da se kultura ne shvati samo kao gomilanje saznanja i dela koja elita proizvodi, prikuplja i čuva kako bi ih izložila svima, niti pak ono što jedan narod bogate prošlosti i nasleda nudi kao model drugim narodima, čija istorija nije bila bogata. Kultura se ne ograničava samo na to da umetnička dela učini dostupnim svima, već je ona istovremeno i sticanje saznanja i zahtev za određenim načinom života, potreba za komunikacijom. Ona, dakle, nije teorija koju treba osvojiti i posedovati, već način življenja, ponašanja i koegzistiranja s bližnjima.

Autor smatra da treba uspostaviti tešnju kulturnu saradnju, ne samo u sferi informacije već i prožimanja kultura, odnosno treba izbeći tendenciju da se manje kulture posmatraju kao arhaizmi, neoarhaizmi ili egzotika. Posebno se podvlači da treba obratiti pažnju na samosvest i traženje postoje-

nog identiteta pojedinih naroda, o čemu su posebno pisali antropolozi (M. Mid, R. Benedikt).

Zanimljiva je i marksistički zasnovana ideja da kulture zemalja u razvoju daju često autentičnije, adekvatnije, izazovnije, stvaralačkije, snažnije i potpunije odgovore na pojedina pitanja. Primetno je autorovo zalaganje za konstituisanje novog međukulturnog prostora – odnosa među kulturama.

Lukić ukazuje na jedan projekt UNESKO-a o razmatranju *atlasa kulture*; on kritikuje tendenciju jedne stare, statične definicije kulture (misli se na Tejlorovu definiciju koja kulturu posmatra kao skup osećanja, mišljenja, delanja, koju su ljudi usvojili i po kojima se razlikuje od drugih zajednica). Navodeći prednosti ove definicije, Lukić i stiče da ona daje mogućnost da se umetničko stvaralaštvo može smatrati posebnim slučajem sveobuhvatne kulture. Ovom definicijom su takođe obuhvaćeni spoljašnji i unutrašnji činioci koji deluju u kulturi; obuhvaćen je identitet, samosvest jednog naroda.

Najveći nedostatak autor vidi u njenom univerzalizmu i preteranoj širini, što doprinosi da se mnogi problemi razvodnjavaju, posmatraju izvan vremena i prostora i uprošćeno interpretiraju. Ova definicija takođe ne pruža veliku mogućnost za interpretaciju kulturne i društvene revolucije. Jednom reči, ona je konzervativna, istorijski zastarela i prevaziđena. Po autoru je bolje početi od Herskovicve definicije koja se prepliće sa stvarnim životom, jer naglašava da kulturu stvara čovek, ona je atribut ljudske egzistencije. Ovakva odredba kulture pruža velike mogućnosti da se analiziraju raznolikost i različitost kultura, »mnogobrojna kulturna tkanja« (Benedikt). Kultura obuhvata egzistencijalne vidove, ljudsku svakodnevicu; ona nije samo najtanjaniji sloj društva, ili »kulturna kultura« (Moren).

Govoreći o područjima međukulturnih studija koje je predložio UNESKO, u cilju upoznavanja fenomena vezanih za susret različitih kultura, Lukić analizira četiri područja istraživanja:

- 1) studije zasnovane na *teritorijalnom pristupu*;
- 2) teorijske studije (epistemologije, metodologija, ispitivanje modela);
- 3) tematske studije;
- 4) studije koje se bave pitanjem odnosa industrijskih društava i tradicionalnih kultura.

U zaključku autor ističe da je Tejlorova definicija daleko od policentrizma i pluralizma. Susret kultura ne znači samo harmoniju, već određenu konfrontaciju.

Govoreći o masovnoj kulturi, Lukić se posebno zadržava na ulozi koju ona danas ima u savremenom svetu. Od masovne kulture treba razlikovati narodnu i popularnu kulturu.

Autor se zadržava na nekim konkretnim problemima, smatrajući da je *prevodenje* jedan od najboljih vidova učvršćivanja međukulturne saradnje. Zanimljiva su razmatranja i kritika kulta osrednjosti. Aristotelove zlatne sredine. Posebna pažnja je posvećena negativnom predstavljanju pojedinih kultura s aspekta čistog komercijalizma. Lukić ima kritički odnos pojavi da u međujezičkoj komunikaciji književno delo predstavlja više informaciju o književnosti *nego o društvu* (str. 96), a marksizam uopšte književnost vidi u realnoj socijalnoj okolini; u novije vreme prisutna je težnja ka imanentnoj kritici (videti: *Umetnost na mostu*, str. 254).

Komunikacija, dakle, ne sme postati samo estetska, parcijalna. Lukić ima u vidu iskustva sociologije saznanja, koja uvek vodi računa o širem kontekstu i društvenoj uslovljenosti određenog dela. Komunikacija ne može biti samo individualna. Možda je izlaz u jednom univerzalnom jeziku po uzoru na matematiku; time bi se išlo protiv konkretnog jezika, što opet predstavlja pitanje kulturnog identiteta.

Posebna pažnja je posvećena etnocentризmu starih, većih kultura, koji je na neki način sankcionisan; međutim, autor upozorava na etnocentризam malih, nerazvijenih kultura, koje se zatvaraju u uže granice. Govoreći o praksi kulturnog imperijalizma, Lukić njegovu suštinu vidi u razdvajanju »malih i velikih«, »centra i periferije«; ali često se zaboravlja da podstacaje daju upravo periferijske i male književnosti.

Zanimljiva su razmatranja o *problemu nagrada* o kojima se sve češće govori u našim kulturnim krugovima.

Sociologija knjige (čitavnost) je deo u kojem autor razmatra odnos domaće i strane knjige. On navodi niz podataka po kojima strana knjiga potiskuje domaću i u oblasti masovne kulture ona dominira jugoslovenskim tržištem.

Po Lukićevom mišljenju, sa stanovišta socijalne psihologije, postoji nesumnjiva srodnost između američke i jugoslovenske sredine. I pored niza argumenata koje autor navodi, teško se složiti s ovakvim konstatacijama. Još uvek, kad su u pitanju ove dve sredine, prevladavaju jednosmerne i jednostrane veze. Postoji još uvek elementarna neobaveštenost o našoj zemlji; naravno, kad je u pitanju međukulturna saradnja, onda se mora imati u vidu »primanje i davanje«.

Autor raspravlja i o problemu esteticizma i soerealizma. On smatra da je esteticizam replika na soerealizam; primetno je zalaganje da ne treba potceniti estetski prilaz u razmatranju umetnosti, koja je autohtoni sistem stvarnosti, a ne njen prosti odraz. Zato se on zalaže za imanentne principe umetnosti.

Najveća vrednost ove knjige je u tome što je obradila jedno područje koje je bilo zapostavljeno u našoj literaturi: u pitanju su *kulturna komunikacija* i ideje o izražajnim oblicima ravnopravne razmene. Mišljenja smo da je autor isuviše optimistički usmeren kad govori o ideji nove svetske kulture. Faktori ograničenja progressa češće su van sfere kulture nego u njoj, na šta treba obratiti posebnu pažnju. Kako stvari stoje i razvijaju se danas, misao o svetskoj kulturi je pre optimizam dobronamernih humanista nego realno stanje. Nije dovoljno jezički reći da postoji pluralizam (jer promene su najlakše i najbrže ostvaruju u »epistemološkoj speculaciji«). Kultura treba da postane ljudska svakodnevnica, a da bi se to ostvarilo treba menjati »program«, fizionomiju kulture i kulturne politike.

Knjiga Svete Lukića je teorijski i humanistički plodonosna; ono što ponekad može zasmetati čitaocu jeste preuveličani optimizam kad je u pitanju budućnost kulture. Metodološki, to je nov način pisanja s dokumentovanim prilozima i konkretnom argumentacijom.